

L. Zhumankulova, Senior Auditor
Autonomous organization of education "Nazarbaev University, Republic of Kazakhstan

IMPROVING THE PERFORMANCE OF STATE-OWNED ENTERPRISES IN THE CONSUMER MARKET

The effective functioning of state-owned enterprises in the consumer goods during the amplification and intensification of market relations require corresponding changes of the totality of economic relations. Therefore necessary to introduce a market of strategic management in the enterprise on the basis of economic and econometric modeling. The use in the practice of econometrics, probability theory and mathematical statistics will strengthen the competitive capacity of public companies in the consumer market. In this paper reveal the need for strategic planning activities of public enterprises in the consumer market on the basis of econometric modeling and analysis of financial and economic indicators. We have made recommendations to improve the efficiency of public enterprises in order to saturate the consumer market goods and high-quality services.

Keywords: consumer market, a market of strategic management, economic and econometric modeling, government regulation, depending on the model, the economic indicators

УДК 330.341.44
JEL L 110

В. Филюк, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

БАЗОВІ ЧИННИКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ РИНКІВ

Систематизовано чинники, які посилюють тенденції до концентрації ринків в усіх економічних системах. Проаналізовано причини активізації цих процесів у вітчизняній економіці.

Ключові слова: концентрація ринків, конкуренція, глобалізація

Постановка проблеми. Визначальною рисою сучасності є активізація процесів концентрації ринків в умовах високого ступеня їх інтеграції, лібералізації бар'єрів входу, прискорення науково-технологічних змін, інших особливостей і тенденцій світового економічного розвитку. Особливого поширення ці процеси набувають у трансформаційних економіках, в тому числі і в Україні, розвиток якої характеризується високим рівнем монополізації, слабким інноваційно-інвестиційним потенціалом, недосконалістю норм конкурентного права тощо. Зважаючи на це, одним з головних завдань вітчизняної економіки є формування суб'єктів технологічної модернізації, що виявляється неможливим за умов низької концентрації виробництва і капіталу. На сучасному етапі вкрай важливим є стимулювання формування потужних корпорацій, у яких сила накопичених техніко-технологічних, фінансових, інтелектуальних ресурсів визначає майбутню траєкторію їх розвитку, але які не позбавлені можливості конкурувати між собою. Саме тому модернізація вітчизняної економіки має розпочинатися з побудови пріоритетів у корпоративному секторі та виявленні тих детермінантів, які сприяють активізації цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності концентрації ринків набуло особливої актуальності в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., що можна пояснити особливостями перебігу трансформаційних процесів у вітчизняній економіці. Зокрема, концентрація суб'єктів господарювання є об'єктом дослідження таких вітчизняних науковців як В. Базилевич, О. Горняк, А. Ігнатюк, В. Лагутін, А. Лозова, Ю. Уманціва, тощо.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак, незважаючи на наявність численних фундаментальних робіт, присвячених вивченню даної проблематики, недостатня увага приділяється аналізу факторів, які сприяють чи стримують процеси концентрації ринків у національній економіці, зокрема в трансформаційний період.

Метою статті є виявлення та аналіз чинників, які стимулюють процеси концентрації ринків в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі домінує підхід, відповідно до якого концентрація ринку трактується як характеристик його структури, яка відображає відносну величину та кількість фірм, що пропонують продукцію [1, с. 87]. Де-

талізуючи дане визначення ми пропонуємо визначати концентрацію ринку як зменшення кількості господарюючих суб'єктів на ньому шляхом збільшення їх розмірів за рахунок концентрації та централізації виробництва і капіталу та нарощування їх ринкової частки.

З'ясування ролі та місця процесу концентрації ринків у сучасній національній економіці потребує дослідження основних форм та чинників, які його зумовлюють на різних етапах розвитку. Виділення ключових тенденцій цього генезису дає підстави для адекватної адаптації найефективніших форм концентрації ринків до українських реалій з урахуванням інверсійного характеру трансформаційних процесів в Україні.

Така постановка завдання дозволяє уникнути типових для вітчизняної економіки ситуацій. Йдеться про те, що іноді досягнення, запозичені з досвіду розвинутих країн, при їх впровадженні в українську господарську практику не лише не сприяють досягненню бажаної ефективності, але й створюють додаткові перешкоди для розвитку як конкретних галузей, так і економіки в цілому. У період формування нової системи економічних відносин в Україні необхідно впроваджувати лише такі ринкові елементи, які повністю відповідатимуть рівню розвитку її системи.

Незалежно від того, яким шляхом відбуваються процеси концентрації ринку (централізації виробництва і капіталу у вигляді укладання про злиття та капіталу чи внутрішнього зростання у результаті перетворення частини доданої вартості у капітал) в економічних системах, існує ряд факторів, які зумовлюють ці процеси. В умовах глобалізації вони пов'язані з появою додаткових можливостей для ефективного використання переваг великого виробництва та нівелювання його негативних аспектів.

Протягом всього історичного розвитку процесів концентрації ринку економісти-теоретики намагалися не тільки зрозуміти природу їх, але й виявити чинники, які їх зумовлюють. Зокрема К. Маркс вперше запропонував перелік факторів, дія яких призводить до консолідації економіки. Серед найважливіших вчений виділяв зростання продуктивності праці, підвищення якості засобів праці, норму додаткової вартості, різницю між застосовуваною та спожитою часткою капіталу, формування переваг у конкурентній боротьбі, використання ефекту масштабу, тощо. Таким чином, на думку дослідника, концентрації виробництва та капіталу сприяють факто-

ри, пов'язані з постійним розширенням ресурсної бази, яке спричиняє відтворення прибутку, що є головним стимулом господарської діяльності [2, с. 29].

У сучасних умовах перелік цих чинників є значно ширшим, що пов'язано з якісно новим характером конкуренції, всеохоплюючою глобалізацією економічних відносин та інтенсивним науково-технічним прогресом. Доповнюючи та узагальнюючи теоретичний доробок багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів, умовно можна виділити дві групи факторів, які стимулюють посилення розвитку концентрації ринку в умовах глобалізації: загальні – визначають тенденції концентрації на глобальному рівні, та специфічні – пояснюють ці процеси окремих випадках (рис. 1).

Серед загальних факторів, які сприяють посиленню процесів концентрації ринків, слід відзначити:

а) *глобалізація економіки*, яка стимулює збільшення кількості транснаціональних корпорацій (ТНК). Останні розміщують свої виробничі підрозділи в найпривабливіших з точки зору вкладення інвестицій регіонах світу. Для того, щоб національні компанії могли протистояти потужним глобальним конкурентам, їм доводиться об'єднувати свої капітальні, фінансові, матеріальні та інші ресурси, тобто сконцентровувати якомога більше факторів виробництва з метою забезпечення власної конкурентоспроможності;

б) *державна структурна політика*, в рамках якої відбувається стимулювання процесів концентрації ринку. Обмежувальна державна політика у сфері концентрації, як правило, зводиться до встановлення певних заборон в рамках антимонопольного законодавства. У

цілому ж, уряди різних країн підтримують інтеграційні процеси в економіці і стимулюють подібні тенденції. Концентрація ринку є необхідним і важливим процесом в економіці, оскільки в різних країнах та в окремих галузях економічної діяльності існує величезна кількість дрібних підприємств, що зумовлює неефективну алокацію ресурсів (наприклад, на ринку банківських послуг частково існує контрпродуктивна конкуренція) та відставання за певними економічними показниками від країн-лідерів у тому чи іншому виді діяльності;

в) *циклічний розвиток економіки*. На фазі спаду участь у процесах концентрації виступає чи не єдиною стратегією виживання дрібних та середніх підприємств. Це можна пояснити тим, що кризовий стан являє собою закономірний та необхідний етап економічного розвитку, який дозволяє витіснити з ринку неефективні компанії шляхом їх ліквідації, зміни їх власників чи об'єднання з більш успішними господарюючими суб'єктами. Взаємозв'язок між рівнем концентрації ринків та кризовими явищами особливо гостро прослідковувався у період кризи 2007-2009 рр., яка охопила більшість країн світу та вплинула майже на всі галузі економіки. Найбільшою мірою вона позначилася на сировинному, фінансовому та інвестиційному ринках. У цей період у розвинутих країнах світу кредитна політика банків стала більш жорсткою, що спричинило зменшення рівня кредитування реального сектору економіки. Не маючи доступу до кредитних ресурсів, за допомогою яких підприємства могли б покрити свої збитки, вони змушені укладати угоди про злиття та поглинання заради виживання.

Рис. 1. Фактори, які стимулюють процеси концентрації ринків

*Джерело: складено автором

Коли ж економіка переживає економічне зростання, то це сприяє розширенню існуючих та розвитку нових галузей та ринків, нові підприємства входять на ринок. Для компаній загострюється необхідність швидкого збільшення своїх розмірів за рахунок укладання угод про злиття та поглинання, оскільки концентрація шляхом

капіталізації частини доданої вартості є занадто повільним способом досягнення конкурентних переваг;

г) *зміна споживчого попиту*. Підвищення попиту на певний товар, викликане цілим рядом причин (зміною смаків, переваг та очікувань споживачів, їх доходів, цін на супутні товари, тощо) мотивує підприємців скупову-

вати існуючі чи відкривати нові компанії на цьому ринку. У випадку скорочення попиту кількість суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом цього товару, зменшується і концентрація. Тоді використовується тільки як стратегія виживання;

д) *специфіка податкового законодавства*, яке дає можливість отримати податкові пільги. Наприклад, у законодавстві Японії передбачене право повного звільнення від повторного оподаткування дивідендів, яке надається компанії-отримувачу тоді, коли їй належить не менше 25% акцій корпорації, яка їх виплачує. В іншому випадку, із оподаткованої суми вираховуються лише 80% дивідендів. У Великобританії для основного товариства і, для не менш ніж на 75% дочірніх товариств, які йому належать, при розрахунку податкових платежів існує можливість переміщення в рамках відповідної групи окремих видів витрат і збитків. При цьому збитки однієї дочірньої компанії можуть скорочувати прибуток до оподаткування іншої. Допускається переміщення збитків, як з основного товариства на дочірні, так і в протилежному напрямі [3];

е) *технічний прогрес та підвищення рівня механізованого та автоматизованого виробництва*. Наявність прогресивних технологій відкриває для підприємств можливості для розширення масштабів виробництва та збільшення обсягів випуску продукції, що дуже часто призводить до завоювання дедалі більшої частки ринку. На взаємозв'язок НТП та процесів концентрації економісти почали звертати увагу в другій половині ХХ ст. Технічний прогрес призводить до концентрації виробництва і капіталу, яка в свою чергу, покращує фінансові та інші можливості підприємства для інвестування в наукові розробки, які сприяють подальшому укрупненню;

є) *розвиток технологій та формування нових технологічних укладів*. Удосконалені технологічні процеси дозволяють великим підприємствам скоротити виробничий цикл, що сприяє освоєнню масового виробництва існуючих та широкого ряду нових товарів. Це, в свою чергу, допомагає компанії задовольняти потреби більшої частини споживачів і, тим самим, охопити більшу частину ринку, що призводить до підвищення рівня його концентрації;

ж) *конкуренція*, яка виступає основною причиною переважної більшості угод про злиття та поглинання, оскільки вона вносить значні зміни в технології виробництва та організацію ринку чи галузі. Посилення інтенсивності конкурентної боротьби зумовлює активний пошук підприємствами інвестиційних можливостей та стратегій, які нададуть їм переваги у суперництві з іншими суб'єктами господарювання шляхом ефективнішого використання ресурсів, зниження собівартості продукції та інших видів витрат, тощо. Диверсифікація діяльності та реструктуризація компаній є природною реакцією компаній на зміну структури ринків та необхідні їм для швидкої адаптації до динамічного розвитку економічних відносин;

з) *прагнення компаній досягти монопольного або домінуючого становища на ринку*. Дуже часто основним мотивом укладання угод про злиття компаній (особливо, якщо це горизонтальні злиття) виступає бажання цих підприємств досягти або посилити своє монопольне становище. Злиття у цьому випадку виступає інструментом, за допомогою якого його учасники можуть послабити цінову конкуренцію, яка є перешкодою для отримання високого рівня прибутку. Інколи одне підприємство купує інше з метою його подальшого закриття, однак такі угоди заборонені антимонопольним законодавством;

и) *існуюча структура ринку*. Кожен з чотирьох класичних типів ринку (досконала конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія та монополія) має специ-

фічний вплив на кількість та характер процесів концентрації на ньому. Наприклад, у випадку існування одного виробника товару концентрація ринку шляхом укладання угод про злиття та поглинання неможлива, тому джерелом зростання компанії є лише використання певної частини прибутку для подальшого розширення виробництва. Якщо на ринку діє декілька великих компаній-постачальників товару, то злиття в цьому випадку можливі, однак вони характеризуються великими розмірами і здатні впливати не тільки на ефективність функціонування окремого ринку, але й економіки в цілому. При монополістичній та досконалій конкуренції ринки характеризуються активною участю їх учасників у процесах концентрації. Особливо укладається багато угод про злиття та поглинання, однак ці угоди характеризуються незначними обсягами, а тому зазвичай не можуть кардинальним чином вплинути на структуру ринку.

Водночас при детальнішому аналізі кожного конкретного випадку, який призводить до підвищення рівня концентрації ринку стає зрозумілим, що існує цілий ряд інших причин, які стимулюють підприємства укладати подібні угоди. Вони відрізняються між собою місцем розташування та сферою діяльності компанії. До таких причин можна віднести політичні, геофізичні, законодавчі та інші фактори. Вони й становлять другу групу факторів.

Необхідно також зазначити, що характер процесів концентрації ринку значною мірою впливає на швидкість обороту капіталу, величину витрат, пов'язаних з виробництвом товару і, як результат, на ціну реалізації продукції. Остання, як відомо, разом з якістю є важливим фактором, який впливає на конкурентоспроможність товарів на світовому та національному ринках.

У кожній країні в цілому, та на кожному конкретному товарному ринку зокрема, на певному етапі їх розвитку існують специфічні передумови, які стимулюють чи стримують процеси концентрації. Наприклад, у командно-адміністративній економічній системі, яскравим прикладом якої була економіка СРСР, процеси концентрації зумовлюються економічною політикою держави. Намагаючись досягнути раціонального використання ресурсів та підвищити ефективність виробництва, уряд сприяв створенню різного роду об'єднань (комбінатів, народногосподарських комплексів). Однак це не принесло бажаного ефекту, оскільки для управління ними використовувалися планово-адміністративні методи і практично були відсутні горизонтальні зв'язки з іншими господарюючими суб'єктами.

На початковому етапі переходу України до ринкової економіки (початок 90-х рр. ХХ ст.) процеси концентрації на вітчизняних товарних ринках значною мірою також були зумовлені наслідком, яке було залишене планово-адміністративною системою, однією з особливостей якої було створення різного роду виробничих об'єднань, агропромислових, територіально-виробничих комплексів, тощо. У цей період процеси концентрації на вітчизняних товарних ринках були спричинені такими чинниками:

- необхідністю відновлення зруйнованих виробничо-технологічних зв'язків та структурної перебудови виробництва;
  - падінням попиту та обсягів виробництва;
  - нестачею інвестицій та оборотних коштів;
  - скороченням державних замовлень;
  - невизначеністю перспектив розвитку;
  - низькою конкурентоспроможністю продукції на світових ринках;
  - необхідністю створення формальних рамок розподілу внутрішніх ринків [4, с. 53-55].
- У другій половині 90-х рр. ХХ ст. одним із специфічних чинників, який стимулював процеси концентрації

ринку, були високі темпи інфляції. Зважаючи на те, що держава не здійснювала активних заходів щодо переоцінки майна підприємств, існували широкі можливості для придбання підприємств – об'єктів приватизації за цінами, істотно нижчими від їх реальної вартості.

На сучасному етапі розвитку специфічними чинниками, які впливають на характер та механізм концентрації ринку в Україні, є зростання попиту на фінансові послуги, зближення раніше принципово різних страхового та банківського секторів фінансового ринку, що врешті решт зумовлює інтенсифікацію об'єднань компаній, які працюють у цій сфері, а отже й відповідним чином відображається на рівні її концентрації.

Однак, у цілому, розвиток будь-якої сучасної економіки характеризується її участю у процесах глобалізації, диверсифікацією, технологічним прогресом та лібералізацією ринків. Кожен цей окремих фактор та в поєднанні з іншими зумовлює необхідність перегляду усіма компаніями прогнозів розвитку та переоцінки своїх активів. Усі хвилі злиттів та поглинань у світі так чи інакше були пов'язані з цими факторами. Водночас, їх недостатній розвиток (наприклад, невисокий рівень технологічного розвитку) може обмежувати рівень централізації капіталу, і як наслідок – концентрації ринку чи галузі, що може стати значною перешкодою для фінансування прогресивних структурних зрушень в економіці.

Іншими факторами, які стримують процеси концентрації в окремих галузях та в економіці в цілому є антимонопольне законодавство, незручності, пов'язані з гromіздістю великого виробництва, складність в управлінні компаніями з різною організаційною культурою, посилення політики протекціонізму в ряді країн, тощо. Крім того, як уже було зазначено, тенденції концентрації та декон-

центрації ринку часто змінюють одна одну і відповідно після завершення хвилі злиттів та поглинань можна очікувати посилення процесів розукрупнення, в тому числі і у зв'язку з невдалою постінтеграційною адаптацією (наприклад, якщо неправильно був розрахований максимально ефективний розмір підприємства і об'єднане підприємство виявилось занадто великим).

Висновки. Таким чином, основні чинники, які стимулюють розвиток процесів концентрації ринків у всіх економічних системах зумовлені змінами в економічному середовищі, глобалізаційними процесами, характером та інтенсивністю конкуренції, державною політикою, а також рівнем розвитку науки і техніки. Фактори, які зумовили сучасні способи та механізми проведення цих процесів в Україні, пов'язані з пережитками адміністративно-командної системи (схильність до створення великих галузевих комплексів, існування вертикальних зв'язків між підприємствами та адміністративними органами) та з особливостями переходу до ринкової економіки (високі темпи інфляції, зближення банківського та страхового ринків).

Список використаних джерел

1. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: Монографія / А.І. Ігнатюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
2. Сорокин. Д.А. Генезис и развитие концентрации капитала как базиса экономической инфраструктуры // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – №6 (187). – Экономика. Вып. 26. – с. 28-42.
3. Hiroyuki I., Roehli T.H. Mobilizing Invisible Assets, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1987.
4. Скопенко Н.С. Особливості розвитку інтеграційних процесів в період становлення ринкових відносин в Україні / Н.С. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В. – Вип. 27. – Т.2. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – с. 52-62.

Надійшла до редакції 25.09.13

В. Филюк, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченка, Киев

БАЗОВЫЕ ФАКТОРЫ КОНЦЕНТРАЦИИ РЫНКОВ

Систематизированы факторы, усиливающие тенденции к концентрации рынков во всех экономических системах. Проанализированы причины активизации этих процессов в отечественной экономике.

Ключевые слова: концентрация рынков, конкуренция, глобализация

V. Fylyuk, Assistant of Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

BASIC FACTORS OF MARKET CONCENTRATION

The paper systemizes factors which reinforce trends towards market concentration in all economic systems. These factors include factors related to the general changes in economic environment such as globalization of the world economy, state structural and taxation policies, cycle of economic development and changes in consumer demand. They also include factors related to competition (intensification of competition, companies' desire to monopolize market and present market structure) and scientific progress (improvement of technical level of production and formation of new technological structures). Specific factors depend on company's location and the area where it operates. They include political, geographical, legal and other factors. In Ukraine intensification of market concentration processes was caused by leftovers of planned economy especially by the susceptibility to create huge production unions, agricultural and territorial-production complexes and by specificity of transition of Ukrainian economy to the market system (for instance, convergence of insurance and banking markets, high inflation rates, etc.)

Keywords: imarket concentration, competition, globalization.

УДК 334
JEL M21

Є. Жорова, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦІНКА СТАНУ АНТИКРИЗОВОГО КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ГАЛУЗІ МАШИНОБУДУВАННЯ

Досліджено стан антикризового корпоративного управління на машинобудівних підприємствах. Виокремлені спільні ознаки та причини кризового стану вітчизняних машинобудівних підприємств. Розкрито поняття кризи корпоративного управління. Виділені основні ознаки ефективності антикризового корпоративного управління.

Ключові слова: антикризове корпоративне управління, корпоративне управління, антикризове управління.

Постановка проблеми. Кризовий стан вітчизняного машинобудування негативно впливає на конкурентоспроможність економіки, як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Враховуючи той фактор, що станом на

2012 р. близько третини машинобудівних підприємств є збитковими, а кількість акціонерних товариств з кожним роком зменшується, важливим є дослідження проблем як антикризового, так і корпоративного управління.

© Жорова Є., 2013